

СТАНОВЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ ЄВАНГЕЛЬСЬКОЇ ЦЕРКВИ АУГСБУРЗЬКОГО ВІРОВИЗНАННЯ НА ТЕРЕНАХ СЛОВАЧЧИНИ НА ПОЧАТКУ XVII СТ.

Борис Іван Іванович

аспірант кафедри античності, середньовіччя та історії України
домодерної доби

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

E-mail: ivanborysa7x@gmail.com

У статті розглядається процес становлення організаційної структури Євангельської церкви Аугсбурзького віровизнання на теренах Словаччини на початку XVII ст. Розглядаються та аналізуються питання пов'язані з проведенням Жилінського синоду, прийнятті і правовому закріпленні в релігійному житті його основних актів та постанов. Жилінський синод був першим законодавчим синодом Євангельської церкви у Словаччині. На цьому синоді було прийнято перші закони інституційного життя, чим закладено міцний фундамент для створення самостійної юридичної церковної організації лютеран на території сьогоднішньої Словаччини. Скликання Жилінського синоду в 1610 р. дозволила сприятлива політична ситуація в Угорському королівстві. У 1606 р. було укладено Віденський мир. Цим миром в Угорщині вперше було забезпечено свободу віросповідання. Зміст законодавчих статей, які надавали протестантам свободу де-юре, де-факто можна було забезпечити тільки на законодавчих зборах – синоді. Реалізували канонічне життя протестантів та створити їх самостійний юридичний інститут поставив собі за мету переконаний протестант Юрай Турзо. Інститут палатина дозволяв йому створити сприятливі умови для скликання першого синоду Верхньої Угорщини до Жиліни на 28 березня 1610 р. Синод засідав три дні, протягом яких учасники синоду прийняли перші закони лютеранської церкви і обрали своїх перших суперінтендантів (єпископів). Авторами перших 16-ти законів Синоду (статті закону, канони) та присяги суперінтендантів були представники із духовного стану Еліаш Лані, Александер Соковіні (Socovinus) та зі світського стану Ярослав Змешкал і Юрай Леготські. Палатин Юрай Турзо схвалив закони Синоду і направив їх до друку до Бардіївської друкарні. Надруковану копію законів Синоду розіслали у десять жуп Верхньої Угорщини. Цим було закладено організаційну базу та церковний інститут Євангельської церкви в Словаччині. Водночас, це означало і юридичний відхід лютеран від католицької церкви. Зміст законів Синоду був твердо закріплений у істинній вірі та чистоті лютеранського вчення.

Ключові слова: Реформація, церква, віра, Бог, лютеранство, християнство, католицизм, духовенство, Жилінський синод, суперінтендант.

Постановка проблеми. З початку поширення вчення Лютера на території сучасної Словаччини його послідовники відразу ж почали організовуватися в церковні громади. Відхід з-під юрисдикції римокатолицьких єпископів та архidiaконів був процесом, на який значною мірою впливала політична ситуація в Угорському королівстві. Формувалася основна організаційна одиниця церковного управління Євангельської церкви, а саме, церковна громада – парафія. Перші церковні громади ще до 1530 р. виникли у Пряшеві, Бардієві (Шариш), Левочі, Любиці (Спиш), Банській Бистриці, Банській Штявниці, Кремниці (шахтарські міста), Бановцях [Klátik, 2010, с. 12].

Трохи пізніше священники декількох євангельських церковних громад в межах певної території почали організовуватися, що поклато початок зародженню вищих спільнот, основу яких становило братство священників. Перші об'єднання євангельських священників виникали вже в першій половині XVI ст. за зразком братств (fraternita). У цей період той другий ступінь адміністративно-територіальної організаційної одиниці євангельської церкви називали

також архidiaконат, або контуберніум. Назва сеньйорат почала використовуватися пізніше, аж у XVII ст. Першого сеньйора обрали представники більшості міст Спиша та Шариша на синоді у Пряшеві в 1546 р. Був ним бардіївський парафіяльний священник Міхал Радашін [Kovačka, 2010, с. 53].

З середини XVI ст. в Угорському королівстві формується третій ступінь церковного управління. Серед перших суперінтендантів були трансільванські німецькі лютерани. Крім Трансильванії, ознаки розвитку перших суперінтендантів були помітні також у Задунав'ї. У протестантів Гемеру та Малогонту суперінтенданція існувала з 1594 р. Перші суперінтенданти не мали повних єпископських прав. Вони мали право здійснювати візитації, але не мали права висвячувати. Це право прописано вже у Жилінському синоді. До 1610 р. кандидати у священники мали їздити на висвячення до Німеччини [Klátik, 2010, с. 12].

Мета нашої статті – на основі опублікованих джерел та огляду наукової літератури розкрити основні питання та особливості проведення Жилінського синоду.

Визначена мета передбачає розв'язання таких **завдань**: визначити передумови скликання

Жилінського синоду; охарактеризувати процес перебігу синоду та його головних учасників; проаналізувати прийняття основних законів та дати характеристику історичного значення синоду в Жиліні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чільне місце серед питань, які цікавили, насамперед дослідників із Словаччини, займає тема історичного розвитку словацьких земель зі змінами в релігійному житті населення, що пов'язані з поширенням реформаційних ідей та їх правового конституювання. Ці питання досліджували М. Боднарова [Bodnárová, 2010; Bodnárová, 2015], Д. Веселі [Veselý, 2004], Я. Квачала [Kvačala, 1935], М. Ковачка [Kovačka, 2010a; Kovačka, 2010b; Kovačka, 2010c], М. Клатік [Klátik, 2010], О. Петковський [Peřkovský, 2010], які в своїх працях не тільки висвітлюють юридичне закріплення основних положень Реформації на словацьких теренах в контексті діяльності Жилінського синоду, а і акцентують увагу на його детальному перебігу та головних дійових особах.

Значний інтерес становлять окремі праці російських істориків В. Мар'їної, Ю. Богданова [История Словакии, 2003] та дослідниці Ужгородського національного університету Я. Товтин [Товтин, 2011], в яких висвітлені окремі аспекти розгортання Реформації на словацьких землях XVI-початку XVII ст.

Виклад основного матеріалу. Скликання Жилінського синоду в 1610 р. дозволила сприятлива політична ситуація в Угорському королівстві. Боротьба династії, захоплення центральної частини королівства турками та подальше розділення країни, та особливо нездатність католицької ієрархії вирішувати серйозні проблеми в житті церкви, були предметом критики не тільки зі сторони мирян, але й з боку духовенства.

У Віденському мирному договорі від 1606 р., що набув статусу закону під час Братиславського угорського сейму восени 1608 р., відразу ж у 1-ій статті було зазначено вимогу, щоб кожен міг добровільно та вільно прийняти свою релігію та віросповідання [Peřkovský, 2010, с. 93]. З метою попередження будь-якої ненависті та можливого тертя між станами і порядками сейм законом постановив, що кожна релігія повинна мати «настоятелів або суперінтендантів свого віровизнання». Про впровадження законів у життя мав подбати палатин. У 1608 р. Іштван Ілешгазі – лютеранин, який користувався загальною повагою, – зайняв цю важливу посаду за рішенням сейму (у 1562-1608 рр. Угорське королівство не мало палатина – королівського намісника), але обіймав її лише кілька місяців. Він помер швидше, ніж встиг прийняти будь-яке важливе рішення. У 1609 р. на весняному засіданні сейму на вакантне місце палатина було обрано графа Юрая Турзо [Peřkovský, 2010, с. 94].

Свій авторитет та ділову активність Юрай Турзо скерував на ослаблення напруження в країні. Після повстання під проводом Бочкаї Угорському королівству був потрібний більш тривалий мир. Спосіб, як цього досягти, Турзо вбачав передусім у

реалізації висновків країнського (земського) сейму. Тому до першочергових завдань у цьому напрямку він відносив впорядкування церковних відносин [Peřkovský, 2010, с. 94]. Євангельська церква, у якій він був активним вірником, потребувала вирішити дві речі: належну організаційну структуру та єдність віровизнання.

Коли навесні 1609 р. новообраний палатин Юрай Турзо повернувся додому з Братиславського сейму, він скликав синод до Жиліни на 13 липня 1609 р. На запрошення багато хто не відгукнувся. У літературі переважно не розкривають прямих причин невдачі цього синоду, однак існує багато натяків. Неясно, що стало причиною неуспішного синоду: мала кількість учасників чи, можливо, розпуск через розпал сварок та розбіжностей стосовно окремих питань? Відомо, що на цьому синоді не зміг бути присутнім також і Юрай Турзо, оскільки він як палатин у цей самий момент повинен був терміново їхати до Братислави у офіційних справах. Тому наступного місяця відбулась нарада в Сучанах (7 серпня 1609 р.). Там було прийнято рішення скликати синод знову до Жиліни на кінець березня наступного року [Peřkovský, 2010, с. 94].

Запрошення Юрая Турзо від 13 березня було адресоване дворянам 13-ти жуп та вільним королівським містам [Kovačka, 2010, с. 55; Богданов, 2003, с. 167; Товтин, 2011, с. 24]. Запрошення було надіслане також, за даними історика Яна Квачали, і в 11 церковних контуберніумів (сьогодні це сеньйорати): у Пресбурзькій, Нітранській (3) та Тековській, Ліптовській, Оравській та Тренчинській (2), Турчанській та Зволеньській жупах. Новоград та Гонт належали також до десяти жуп під владою палатина, але в «Історії Реформації у Словаччині» Яна Квачали вони не були зазначені серед запрошених, хоча при територіальному розподілі повноважень суперінтендантів вони вже були присутні. Жителям Гемеру Юрай Турзо надав право організуватися окремо. У жупах Спиш та Шариш з 1614 р. також було створено дві самостійні суперінтенданції [Peřkovský, 2010, с. 94].

Уже за день до початку синоду, 27 березня 1610 р., палатин Юрай Турзо урочисто в'їхав до Жиліни. Він приїхав з Битчі, де мав свою резиденцію, з дружиною Алжбетою Цобор та супроводом. Попереду крокували «копійники» (дворяни, шляхта словацького походження, що захищала північний кордон Угорського королівства). У супроводі також знаходився й Еліаш Лані, придворний проповідник та сеньйор з Битчі. Назустріч палатину вийшло десять магнатів, а від імені духовенства теплими словами його привітав Ян Фабріці, глоговський парафіяльний священник. Далі палатин мав десь годину відпочинку, після чого зібрав магнатів, шляхту та парафіяльних священників [Peřkovský, 2010, с. 94].

В перший день синоду, вранці 28 березня 1610 р. Юрай Турзо наголосив про необхідність створення церкви на основі «положення сейму Пресбурзького», щоб кожна релігія, євангельська у тому числі, «мала своїх настоятелів або ж суперінтендантів». Ян Фабріці подякував йому від імені усіх присутніх та підкреслив його заслуги у справі захисту

Євангельської церкви. Після цього Юрай Турзо представив своє бачення найкращої церковної адміністрації, а саме інститут суперінтендантів, говорив про закони, які потрібно ухвалити та про присягу. На завершення він звернувся до присутніх з проханням висловитися з цього приводу [Bodnárová, 2010, с. 55; Peřkovský, 2010, с. 95].

У дискусії взяли участь багато учасників, однак особливо привернули увагу слова Еліаша Лані, Яна Фабріці та Яна Поніцкого, парафіяльного священика з Чахтіц. Присутні зійшлися на тому, що потрібно обирати трьох суперінтендантів [Peřkovský, 2010, с. 95]. Далі цього ж дня, а також до обіду наступного дня синоду, 29 березня 1610 р., учасники займалися написанням законів, проект яких, швидше за все, уже був наперед підготовлений Еліашом Лані.

29 березня пообіди було створено комісію у складі чотирьох осіб: з духовного стану її представляли Еліаш Лані та парафіяльний священик з Прієвідзи Александер Соковін, зі світського – вельможний Герослав (Ярослав) Змешкал з Домановців та Юрай Леготскі, представник Тренчинської жупи. Комісія письмово сформулювала закони (у 16 статтях) та текст присяги суперінтенданта [Peřkovský, 2010, с. 95]. Після цього перейшли до кульмінації синоду – до виборів.

Третій день синоду, 30 березня 1610 р., розпочався з розглядом кандидатів на посаду суперінтендантів. Було очевидним, що від Тренчинської, Ліптовської та Оравської жуп на цю посаду найбільш гідними визнали осіб Еліаша Лані з Битчі, Яна Лазіці з Нижньотренчинського сеньйорату та Мікулаша Батіці з Велічної, що на Ораві. Від жуп Туріец, Зволен, Гонт та Новоград кандидатами виступили Самуел Мелік з Брезна, Матей Лохман з Мошовців та ще один представник з Новограду. Пресбурзьку, Нітранську та Тековську жупи представляли Ісаак Абрагамідес, бойницький парафіяльний священик (відсутній на синоді), Ян Фабріці з Глоговця та Ян Поніцкі з Чахтіц. Висунуті кандидати повинні були покинути приміщення, щоб присутні могли вільно висловитися про кожного з них. Потім священики в окремій кімнаті отримали чистий листок паперу, у який вписали ім'я кандидата, і віддали його в руки палатину. Те саме зробили також усі присутні представники шляхти, магнатів та дворян. Після закінчення голосування відбувся підрахунок голосів і палатин Юрай Турзо запросив кандидатів на засідання для оголошення результатів виборів [Bodnárová, 2010, с. 56; Peřkovský, 2010, с. 96].

Новообрані суперінтенданти повинні були скласти присягу, зміст якої та її дотримання, зокрема, забезпечували Євангельській церкві в Словаччині і в майбутньому орієнтацію тільки за вченням Христа. Закони синоду, як і присяга суперінтендантів, чітко визначили конфесійний напрямок Євангельської церкви в Словаччині. Після цього писарі записували тексти законів, прийнятих на синоді. Ці копії були надіслані у десять жуп переддунайської частини Угорського королівства.

Найбільш визначними представниками Жилінського синоду справедливо вважаються Еліаш Лані, лютеранський парафіяльний пастор з Битчі та

сеньйор – «батько словацьких лютеран», а також ініціатор Жилінського синоду, палатин Угорського королівства Юрай Турзо, спадковий жупан Орави. До визначних представників угорської шляхти, які на запрошення Юрая Турзо прибули до Жиліни, щоб підтримати зародження Євангельської церкви Аугсбурзького віросповідання, належить також Петер Реваї, спадковий жупан Турчан, майстер курії та радник королівської Високості, хранитель угорської Святої корони, уповноважений на виконання й інших важливих функцій при угорському королівському дворі, знаний науковець – історик королівської корони, монархії та особливо слов'ян в Угорському королівстві. Вважається засновником слов'янської історіографії [Ковачка, 2010с, с. 89].

Петер Реваї підписав та особистою печаткою «скріпив» «Акти та висновки – Закони та постанови Жилінського синоду» відразу після Юрая Турзо, тобто другий за порядком: на це вказують не лише друковані видання законів, але цілком очевидно це засвідчує автентичний латинський рукопис законів, виявлений 2008 р. у Словацькій національній бібліотеці в Мартіні [Ковачка, 2010с, с. 89].

Жилінський синод був першим законодавчим синодом Євангельської церкви у Словаччині. На цьому синоді було прийнято перші закони інституційного життя, чим було закладено міцний фундамент для створення самостійної юридичної церковної організації лютеран на території сьогоденної Словаччини.

Жилінський синод є неоціненною спадщиною, оскільки дав Словацькій лютеранській церкві чіткий напрямок для подальшого розвитку в двох основних сферах – церковно-юридичній та догматичній [Klátik, 2010, с. 11]. Його значення можна зрозуміти й оцінити тільки тоді, якщо розглядати його в ширшому контексті, тобто сприймати шлях з моменту прийняття ідей Реформації аж до моменту, коли викристалізувалися індивідуальні позиції Євангельської церкви.

Власні закони та постанови Жилінського синоду є частиною більш ширшої концепції. Документи, які позначається назвою «Acta et conclusiones» – «Акти та висновки» Жилінського синоду, містять не лише власні закони та постанови, оформлені як шістнадцять статей закону законодавчого характеру, але й ряд інших важливих пасажів доктринального та організаційного – декларативного та протокольного характеру про учасників, діяльність та рішення Жилінського синоду.

Важливою, початковою складовою документа є особистості – учасники синоду – виголошувачі законів та постанов, світські особи та духовенство, які після завершення переговорів синоду особисто підписали документ, скріпили його печатками і своєю світською та духовною владою гарантували його дотримання. Слід зазначити, що не усіх виголошувачів законів знайдено серед підписантів (могло статися так, що вони не змогли до кінця бути присутніми на синоді), а деякі не були зазначені серед виголошувачів. Більшість із них на сьогодні майже невідомі, тому заслуговують якнайпильнішої наукової уваги [Ковачка, 2010b, с. 125].

До важливих частин документа належать дані про богослужіння під час синоду, про відповідні форми та структури створення інституту церкви, про розробку та ухвалення законів, про вибори суперінтендантів, а також про призначення інспекторів (намісних суперінтендантів). Однак найбільш відомими є власні «Закони та постанови Жилінського синоду» [Kovačka, 2010b, с. 125]. Їх зміст спостерігається в описі Даниеля Веселего, автора відомої монографії «Історія християнства та Реформації» (2004 р.). Можемо навести короткий зміст положення цих 16-ти канонів:

1. Суперінтенданти, інспектори (слов. dozorca – у лютеранській церкві не висвячена, виборна посадова особа) та сеньйори мають усіма можливими способами дбати, щоб чистим правдивим вченням та бездоганним способом життя і манерами вони могли освічувати світлом усіх інших пастирів та паству.

2. Вони повинні щороку особисто відвідувати церкви, як тільки зможуть, або за посередництвом своїх сеньйорів. Щороку мають бути присутніми на зустрічах священників.

3. Під час візитацій мають стежити, як вчать проповідники, чи ведуть за собою людей до молитви і катехізації. Мають перевіряти морально-релігійне життя проповідника та ставлення віруючих до нього. Вони мають також звертати увагу на учителів, а молодих проповідників мають перевіряти.

4. Усі прибутки церков, парафій, шкіл та від нерухомості мають реєструватися та зберігатися.

5. Проповідників та вчителів захищати від усілякого безправ'я та ганьби.

6. Вони повинні встановлюють єдині обряди та видати книгу обрядів (слов. agenda – головна богослужебна книга, що містить інструкції для проведення церковних церемоній). Угорських священників не потрібно змушувати одягати комжу.

7. Кандидатів, що підходять за віком та бездоганністю способу життя, комісія має проєкзамнувати та висвятити їх згідно норм та порядку Віттенберзької церкви. Для поглиблення своїх знань вони можуть поїхати за кордон за рекомендацією суперінтендантів. Перед висвяченням вони повинні беззастережно підписати «Книгу згоди».

8. У разі законного розслідування суперінтенданти повинні запросити спеціалістів з права – незацікавлених осіб.

9. У разі засудження неправдивого вчення, перелюбства та інших надзвичайних гріхів якогось священника, суперінтендант повинен скликати осіб, що знаються на праві, які розслідують його справу. У разі доказу вини, священника позбавлять сану, відлучать від церкви, позбавлять заробітної плати та передадуть політичній владі для призначення покарання. Менші проступки вони передають на вирішення сеньйорам та інспекторам.

10. Священник, запрошений на парафію, повинен зарекомендувати себе перед суперінтендантом, інспектором та сеньйором, щоб підтвердити, що він має законну професію, покликання, а також дати свою згоду у житті та вченні.

11. Якщо хтось залишиться незадоволеним рішенням сеньйора та його деканів у своєму братстві,

може оскаржити рішення у суперінтенданта, який справу розгляне, і може доручити тому ж або іншому братству повторно розглянути справу. Ще одне оскарження не допускається.

12. Суперінтендант повинен управляти та судити згідно особистих уподобань та власної думки, але відповідно до закону. Впертих порушників після першого та другого попередження відлучити від церкви та інформувати про це політичну владу, сеньйорів та інспекторів.

13. Судову повістку для священника до суду готує для суперінтенданта сеньйор або інспектор за посередництвом іншого проповідника.

14. Політична влада повинна на прохання суперінтенданта або інспектора заступатися та захищати суперінтендантів, інспекторів або священників від образ.

15. Привілеї, переважні права та свободи деяких братств, якщо вони не суперечать канонам синоду, можуть використовуватися.

16. Щоб суперінтенданти дотримувалися вищенаведених канонів, вони повинні були скласти присягу, у якій зобов'язуються навчати тільки тому, що міститься в пророчих і апостольських Писаннях, у «Аугсбурзькому визнанні», а потім у «Формулі Згоди» («Формулі Злагоди»), піклуватися та стежити, щоб йому ввірені сеньйори та проповідники це визнавали та вчили; добрим представленням буде той, хто дотримується законів та дбає, щоб їх дотримувалися його підлеглі [Kovačka, 2010b, с. 126-127; Veselý, 2004, с. 141-142].

Перед затвердженням рішень синоду було виголошено промову, яка констатувала прийняття канонів та затвердження суперінтендантів: «Повідомляємо усім, що ми зібралися 29 березня 1610 р. у місті Жиліна, щоб на прохання та з доручення ясновельможного пана палатина на основі діючих законів та конституції королівства обрати суперінтендантів Євангельської церкви Аугсбурзького віросповідання для десяти переддунайських жуп. Це було зроблено після довгих роздумів та багатьох пропозицій, які ми по-братськи та з вірою прийняли. Усіх нас вело переконання, що наша церква потребує мати своїх суперінтендантів, тобто настоятелів, оскільки лише так буде можливо попередити непорозуміння та суперечки» [Kovačka, 2010a, с. 43-44].

Оскільки територія цих десяти жуп була великою, це унеможливило позицію, щоб нею відав один суперінтендант. Було досягнуто домовленості, що десять жуп будуть розділені на три частини, а для управління ними буде призначено трьох суперінтендантів: Еліаша Лані у Ліптовську, Оравську та Тренчинську жупи, Самуеля Меліка у Турчанську, Новоградську, Зволонську та Гонтіанську жупи, а Ісаака Абрагамідеса у Пресбурзьку, Нітрянську та Тековську жупи [Klátik, 2010, с. 14; Kovačka, 2010a, с. 44].

Через те, що на словацьких теренах діяли парафії не тільки словацької, а й угорської та німецької національностей, було постановлено, щоб і німецька, й угорська національності мали своїх інспекторів, які будуть підпорядковуватися суперінтендантам і будуть

перебувати з ними у письмовому зв'язку. Інспектором німецьких церковних парафій у Пресбурзькій, Нітрянській та Тековській жупах став Шімон Геухелін, шахтарських міст – Павло Ленц, для угорців у Пресбурзькій, Нітрянській та Тековській жупах – Іштван Курті [Klátik, 2010, с. 14; Kovačka, 2010a, с. 44].

Водночас сеньйори, а також декани словацького віросповідання у конкретних округах (дистриктах), тобто дієцезіях, залишалися на своїх посадах так, як це було і в минулому. Якщо хтось із певних причин відмовиться від цієї своєї посади, потрібно буде обрати його наступника. Однак це повинні бути відповідні особи, які вирізняються знаннями вчення церкви, побожністю, користуються загальною повагою та ведуть бездоганний спосіб життя. У випадку смерті когось із новообраних суперінтендантів, або у разі переселення до іншої жупи, решта суперінтендантів може за взаємною згодою та з відома відповідних жуп оголосити вибори та спільно обрати нового. Що стосується фінансування суперінтендантів, то, окрім катехітичних зборів та храмових внесків, було закликано сеньйорати та окремі жупи, щоб вони й самі проявили свою палку побожність через відданість та щедрість стосовно церкви Господньої та її служителів та визначили для себе власний фінансовий внесок [Kovačka, 2010a, с. 44].

Закони Жилінського синоду прийняв також синод у Спиському Підградді, який у 1614 р. скликав Кріштоф Турзо, брат Юрая Турзо. На цьому синоді була встановлена суперінтенданція п'яти східнославацьких міст: Кошиць, Пряшева, Левочі, Бардієва та Сабінова, – до яких приєднався і Великий Шариш. Вони обрали суперінтендантом Петра Заблера, парафіяльного священика з Левочі. Оскільки мова йшла про розлогу територію, було створено також списько-шариську суперінтенданцію, яка обрала суперінтендантом Штефана Ксіландера із Списького Підграддя. Для обох цих суперінтенданцій закони Жилінського синоду стали обов'язковими [Bodnárová, 2015, с. 36; Bodnárová, 2010, с. 57].

Жилінський синод надавав великого значення доктринальній чистоті Євангельської церкви. Лютерани у Словаччині вже протягом десятиліть до проведення Жилінського синоду дотримувалися Аугсбурзького віросповідання та «*Locī communes*» (Загальні принципи теології) Меланхтона, однак, бажаючи захиститися від спроб Контрреформації монархом та католицькою церквою, створювали собі власні визнання віри, як, наприклад, «*Confessio Pentapolitana*» (1549 р.), «*Confessio Montana*» (1559 р.) чи «*Confessio Scerpusiana*» (1569 р.). Аж до кінця XVI ст. доктринальній єдності Євангельської церкви загрожувало криптокальвінізм. Лютеранство перемогло також завдяки «Книзі згоди» (*Libet Concordiae*), яка була видана у Віттенберзі 1580 р. Проте, її у Словаччині прийняли не відразу, мабуть, через обережність священиків вона прижилась лише поступово, після використання у сеньйоратах. «Книга згоди», поза усіляким сумнівом, була визнана особливо завдяки заслугі Еліаша Лані аж на Жилінському синоді. Як зазначається у сьомій статті

законів, священики повинні були її підписати ще до ординації, а суперінтенданти, складаючи присягу, обіцяли за нею навчати [Kovačka, 2010a, с. 58].

Закони Жилінського синоду впровадилися на практиці і в області канонічних візитацій. У тому ж дусі Еліаш Лані підготував принципи єпископських візитацій. Уже наступного року він за цими принципами здійснив візитації 105-ти церковних парафій, і його прикладу послідували Самуел Мелік та Ісаак Абрагамідес. Досвід проведення перших візитацій підтвердив необхідність уніфікації спільної храмової книги обрядів. Порядок та уніфікація богослужінь та церковних обрядів відповідно до шостого закону Жилінського синоду опиралися на «Віттенберзький порядок Лютера». Проте в окремих сеньйоратах існувала відмінність, наприклад, у святкуванні свят. З метою уніфікації богослужбових процедур суперінтенданти на зустрічі в Битчі у 1613 р. домовилися про видання єдиної храмової книги обрядів. Книгу обрядів підготував Еліаш Лані, однак у зв'язку з його передчасною смертю ця книга не була видана. За ініціативи Еліаша Лані для потреб релігійного виховання та навчання було видано «Малий катехізис» Лютера. Еліаш Лані за участі Самуеля Меліка та Ісаака Абрагамідеса впровадив свою нову навчальну програму, і катехізис вийшов друком у 1612 р. за кошти Юрая Турзо [Bodnárová, 2010, с. 58].

Жилінський синод відіграв неабияке значення для життя словацької національності. Словаки вперше об'єдналися воедино на релігійній основі, і, що важливо, усі обрані суперінтенданти були за національністю словаками. Основою Реформації було впровадження рідної мови богослужінь, щоб проповіді були зрозумілими звичайним мирянам. Навіть королівські міста відразу ж після прийняття реформаційного вчення були змушені забезпечити словацьку частину свого населення словацькими проповідниками, незважаючи на те, що вони, зазвичай, мали до словаків недоброчливе ставлення.

Крім проповідей, мовою народу у словацьких лютеранських церквах співали і словацькі пісні за пісенником Юрая Трановського «*Cithara sanctorum*». Цей пісенник, який називали «*Tranoscius*», був великою підтримкою для словаків, особливо протягом наступних століть жорсткої мадяризації. «*Tranoscius*» разом із «Краліцькою Біблією» стали у Словаччині нормою богослужбової та літературної мови лютеран [Bodnárová, 2010, с. 58].

У церковно-правовій сфері Жилінський синод виніс преюдиційне рішення стосовно відносин світської та церковної влади. Управління Євангельською церквою шляхтичами та міськими радами і їх надмірне втручання у церковні справи (найбільшою мірою це стосувалося розподілу священицьких посад, оплати священикам тощо) викликало незадоволення священиків. Суперечки навколо цього питання настільки загострилися, що священики східнославацьких королівських міст з актом від свого сеньйора Северина Шкултети «*Christliches bedenken*» звернулися за роз'ясненням до університету у Віттенберзі. У відповіді підкреслювалося, що церкву мають адмініструвати

три стани – священики, світська влада та народ. Патронат світської верхівки без погодження церковної влади та народу є неможливим. Жилінський синод окремими законами визначає повноваження церковної верхівки, в головному, що стосується сфери судової, та визначає участь духовних та світських представників при прийнятті рішень на найвищих рівнях церковного управління. Про це свідчить також співвідношення світських та духовних діячів на Жилінському синоді. Ця рівновага в період Контрреформації була порушена на користь шляхти, і лише в XIX ст. було відновлено рівновагу світського та духовного стану при управлінні церкви [Коваčka, 2010a, с. 59].

Серед католицької церковної ієрархії Жилінський синод викликав велике обурення. Кардинал Франтішек Форґач, який не погоджувався з положеннями Віденського миру про релігійну свободу для протестантів, швидко зрозумів значення Жилінського синоду. Він написав гострий та образливий протест з погрозою прокльону суперінтендантів і тих, хто їх буде слухати. Синод зневажливо назвав фальшивим, а спосіб обрання суперінтендантів – незаконним. Єпископам, опатам та архidiaконам віддав розпорядження нічого не спускати (не зменшувати) зі своїх вимог, особливо фінансових, і їх недотримання він гостро карав. Цей протест відразу ж після завершення Жилінського синоду у квітні 1610 р. прибили на двері храму святого Мартіна в Братиславі та поширювали на всю країну. Його копію братиславський парафіяльний священик та німецький інспектор Шімон Геухелін разом із суперінтендантом Ісааком Абрагамідесом послали палатину Юраєві Турзо до Трансильванії. Палатина обурив текст протесту Форґача, і той порекомендував суперінтендантам, щоб ті почекали з відповіддю до його повернення і підготували захист, для якого він запропонував свій заголовок. У липні 1610 р. палатин Юрай Турзо писав з Токаю Еліашу Лані, що він текстом захисту задоволений і розпоряджається його надрукувати. Цей захист «*Apologia pro synodo Solnensi*» був надрукований в Кошицях. Того ж року Еліаш Лані в цьому документі рішуче спростував напади та протести Форґача стосовно незаконності проведення Жилінського синоду. Він пише, що те, що Форґач вважає ерессю, було здійснено згідно з біблійними та країнськими законами. Після протесту кардинала Франтішка Форґача в 1610 р. у Кошицях вийшов ще один акт протесту проти Жилінського синоду, автором якого був Петер Пажмань. Відповідь на нього дав Еліаш

Лані. Наступний акт протесту Пажманя вийшов в 1612 р. у Братиславі, але відповідати на нього протестанти уже не вважали за потрібне. Суперінтенданти приділяли багато часу своїй роботі, головним чином, візитаціям парафій, питанням дисципліни, вирішенню подружніх суперечок, ординації нових священиків. Церковний податок лютерани вже католицьким єпископам не платили. Після Жилінського синоду у сеньйоратах залишилися в силі деякі місцеві коригування, лютеран як єдине ціле об'єднувала насамперед єдність віровчення, також шанованим став авторитет суперінтендантів як найвищих представників Євангельської церкви [Bodnárová, 2010, с. 59; Veselý, 2004, с. 144-145].

Висновки. Прийняття законів та постанов Жилінського синоду, а також присяга перших суперінтендантів були історичним моментом: це момент зародження Євангельської церкви Аугсбурзького віросповідання у тодішньому Угорському королівстві та початок її розбудови аж до сьогодення. Це був винятковий історичний рубіж: Євангельська церква декларувала свою доктринальну платформу на базі лютеранської Реформації, Аугсбурзького віросповідання та «Книги згоди» і стала незалежною від норм та керівництва тодішніх представників римо-католицької церкви. Основна більшість підписантів репрезентувала верхньо-угорські (етнічно словацькі) жупи. Це означувало не лише напрямок конфесійного розвитку Словаччини, але мало також і важливі наслідки для розвитку та застосування біблійної чеської мови, або ж попередника літературної словацької мови, під час богослужінь євангельських християн у Словаччині. За посередництвом євангельських катехізісів, пісенників, молитовників, головних церковних книг, текстів проповідей, тлумачень Біблії, а також за допомогою духовної поезії, прози та драми, писаної та говореної домашньою зрозумілою мовою, міцніло євангельське християнство і поступово через духовно культивовану мову формувалась та поглиблювалась словацька національна свідомість. Саме через ці важливі причини Жилінський (а через 4 роки Списькопідградський) синод заслуговують неабиякої духовної, наукової та культурної уваги, і це стосується як словаків-лютеран, так і усієї Словаччини. Образно кажучи, у колишньому Угорському королівстві почала викреслюватись мапа Словаччини. Тому, поза всяким сумнівом, цей синод належить до ключових подій новітньої історії Словаччини.

Список використаних джерел

- Bodnárová, M., 2010. Žilinská synoda a jej význam pre Evanjelijckú a. v. cirkev na Slovensku. *Akty a závery zákony a ustanovenia Žilinskej synody*, ed., Kovačka M., Martin, Slovenská národná knižnica, S. 53-59.
- Bodnárová, M., 2015. Příprava, priebeh a výsledky Spišskopodhradskej synody konanej v roku 1614. *Od reformácie po založenie cirkvi: A reformációtól egyházalapításig: a szepesváraljai zsinat 400. évfordulójára: k 400. výročíu synody v Spišskom Podhradí*. [1. vyd.], ed., Peter Kónya, Annamária Kónyová, Prešov, S. 36-52.
- Bokes, F., 1946. Dejiny Slovenska a Slovákov od najstarších čias po oslobodenie, Bratislava, Slovenska academia vied a umeni, 477 s.
- Čaplovič, D., 2001. Problematika cirkevných dejín 1517-1681, Bratislava, Veda, 147 s.
- Daniel, D. P., 1989. Výskum obdobia reformácie na Slovensku. *Historický časopis*, Ročník 37, Číslo 4, S. 572-592.
- Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry. 3, 2002. Zost., Pavel Uhorskai, Július Alberty a kolektiv, Liptovský Svätý Mikuláš, Tranoscius, 504 s.

- Klátik, M., 2010. Prvá zákonodarná synoda ECAV 400. výročie Žilinskej synody. *Postavy a udalosti doby Žilinskej synody. Zborník k 400. výročiu Žilinskej synody v roku 1610*, Liptovský Mikuláš, S. 10-15.
- Kónya, P., 2010. Konfessionalizácia na Slovensku v 16.-18. storočí, Prešov, *Prešovská univerzita*, 232 s.
- Kovačka, M., 2010. Akty a závery - Zákony a ustanovenia Žilinskej synody, Martin, *Slovenská národná knižnica*, 111 s.
- Kovačka, M., 2010. Akty a závery - Zákony a ustanovenia Žilinskej synody z roku 1610. *Postavy a udalosti doby Žilinskej synody. Zborník k 400. výročiu Žilinskej synody v roku 1610*, Liptovský Mikuláš, S. 125-132.
- Kovačka, M., Prípravné porady k zvolaniu prvej krajinskej synody a činnosť Petra Révaia. *Postavy a udalosti doby Žilinskej synody. Zborník k 400. výročiu Žilinskej synody v roku 1610*, Liptovský Mikuláš, S. 89-92.
- Kvačala, J., 1935. Dejiny reformácie na Slovensku, Liptovský Svätý Mikuláš, *Tranoscius*, 303 s.
- Mannová, E., 2003. Krátke dejiny Slovenska, Bratislava, *AEP*, 368 s.
- Od reformácie po založenie cirkvi: A reformációtól egyházalapításig: a szepesváraljai zsinat 400. évfordulójára: k 400. výročiu synody v Spišskom Podhradí. [1. vyd.], 2015. Ed., Peter Kónya, Annamária Kónyová, Prešov, *Vydavateľstvo Prešovskej univerzity*, 438 s.
- Peťkovský, O., 2010. Zvolanie a priebeh Žilinskej synody. *Postavy a udalosti doby Žilinskej synody. Zborník k 400. výročiu Žilinskej synody v roku 1610*, Liptovský Mikuláš, S. 93-97.
- Petrik, J., 1946. Dejiny slovenských evanjelických a. v. služieb Božích, Liptovský Mikuláš, *Tranoscius*, 321 s.
- Veselý, D., 2004. Dejiny kresťanstva a reformácie na Slovensku, Liptovský Mikuláš, *Tranoscius*, 384 s.
- История Словакии, 2003. Пер. со словац. И. А. Богдановой, В. В. Марьиной, с англ. О. В. Хавановой, науч. ред. Ю. В. Богданов, Институт славяноведения РАН, М.: *Евролици*, 435 с.
- Товтин, Я., 2011. Суспільно-політичне становище словацьких земель у складі монархії Габсбургів (1526-1610 pp.), Ужгород, *Ліра*, 160 с.

References

- Bodnárová, M., 2010. Príprava, priebeh a výsledky Spišskopodhradskej synody konanej v roku 1614. *Od reformácie po založenie cirkvi: A reformációtól egyházalapításig: a szepesváraljai zsinat 400. évfordulójára: k 400. výročiu synody v Spišskom Podhradí. [1. vyd.]*, Ed., Peter Kónya, Annamária Kónyová, Prešov, S. 36-52. (in Slovakian).
- Bodnárová, M., 2010. Žilinská synoda a jej význam pre Evanjelickú a. v. cirkev na Slovensku. *Akty a závery zákony a ustanovenia Žilinskej synody*, Ed., Kovačka M., Martin, Slovenská národná knižnica, S. 53-59. (in Slovakian).
- Bokes, F., 1946. Dejiny Slovenska a Slovákov od najstarších čias po oslobodenie, Bratislava, Slovenska academia vied a umeni, 477 s. (in Slovakian)
- Čaplovič, D., 2001. Problematika cirkevných dejín 1517-1681, Bratislava, Veda, 147 s. (in Slovakian).
- Daniel, D. P., 1989. Výskum obdobia reformácie na Slovensku. *Historický časopis*, 1989, Ročník 37, Číslo 4, S. 572-592. (in Slovakian).
- Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry. 3, 2002. Zost. Pavel Uhorskai, Július Alberty a kolektív, Liptovský Svätý Mikuláš, *Tranoscius*, 504 s. (in Slovakian).
- Klátik, M., 2010. Prvá zákonodarná synoda ECAV 400. výročie Žilinskej synody. *Postavy a udalosti doby Žilinskej synody. Zborník k 400. výročiu Žilinskej synody v roku 1610*, Liptovský Mikuláš, S. 10-15. (in Slovakian).
- Kónya, P., 2010. Konfessionalizácia na Slovensku v 16.-18. storočí, Prešov, *Prešovská univerzita*, 232 s. (in Slovakian).
- Kovačka, M., 2010a. Akty a závery - Zákony a ustanovenia Žilinskej synody, Martin, *Slovenská národná knižnica*, 111 s. (in Slovakian).
- Kovačka, M., 2010b. Akty a závery - Zákony a ustanovenia Žilinskej synody z roku 1610. *Postavy a udalosti doby Žilinskej synody. Zborník k 400. výročiu Žilinskej synody v roku 1610*, Liptovský Mikuláš, S. 125-132. (in Slovakian).
- Kovačka, M., 2010c. Prípravné porady k zvolaniu prvej krajinskej synody a činnosť Petra Révaia. *Postavy a udalosti doby Žilinskej synody. Zborník k 400. výročiu Žilinskej synody v roku 1610*, Liptovský Mikuláš, S. 89-92. (in Slovakian).
- Kvačala, J., 1935. Dejiny reformácie na Slovensku, Liptovský Svätý Mikuláš, *Tranoscius*, 303 s. (in Slovakian).
- Mannová, E., 2003. Krátke dejiny Slovenska, Bratislava, *AEP*, 368 s. (in Slovakian).
- Od reformácie po založenie cirkvi: A reformációtól egyházalapításig: a szepesváraljai zsinat 400. évfordulójára: k 400. výročiu synody v Spišskom Podhradí. [1. vyd.], 2015. Ed., Peter Kónya, Annamária Kónyová, Prešov, *Vydavateľstvo Prešovskej univerzity*, 438 s. (in Slovakian).
- Peťkovský, O., 2010. Zvolanie a priebeh Žilinskej synody. *Postavy a udalosti doby Žilinskej synody. Zborník k 400. výročiu Žilinskej synody v roku 1610*, Liptovský Mikuláš, S. 93-97. (in Slovakian).
- Petrik, J., 1946. Dejiny slovenských evanjelických a. v. služieb Božích, Liptovský Mikuláš, *Tranoscius*, 321 s. (in Slovakian).
- Veselý, D., 2004. Dejiny kresťanstva a reformácie na Slovensku, Liptovský Mikuláš, *Tranoscius*, 384 s. (in Slovakian).
- Bogdanova, I. A., Mar'ina, V. V., Havanova, O. V., Bogdanov, Ju. V., 2003. *Istorija Slovakii* (History of Slovakia), Moskva, *Evrolinc*, 435 p. (in Russian).
- Товтин, Я., 2011. *Suspil'no-politychne stanovishche slovats'kykh zemel' u skladi monarkhiyi Habsburhiv (1526-1610 rr.)* [Socio-political position of the slovak lands as part of the Habsburg monarchy (1526-1610)], Uzhhorod, *Polihrafsentr Lira*, 160 p. (in Ukrainian).

SUMMARY

THE FORMATION OF THE ORGANIZATIONAL STRUCTURE OF THE EVANGELICAL CHURCH OF THE AUGSBURG RELIGION ON THE TERRITORY OF SLOVAKIA AT THE BEGINNING OF THE XVII CENTURY

Ivan Borys

Postgraduate Student of the Department of Ancient, Medieval and History
of Ukraine Premodern period
SHEE «Uzhhorod National University»

The article discusses the process of organizational structuring of the Evangelical Church of Augsburg religious denomination on the territory of Slovakia at the beginning of the XVII century. The study is aimed at investigating and analyzing the issues connected with conducting the Zhylina Synod, adoption of its main acts and regulations and their legalization in religious life. The Zhylina Synod was the first legislative synod of the Evangelical Church in Slovakia. At this synod the first laws of institutional life were adopted, which laid a solid foundation for creating an independent legal Lutheran church organization on the territory of the present-day Slovakia. Convocation of the Zhylina Synod in 1610 was possible due to favourable political situation in the Kingdom of Hungary. In 1606 the Peace of Vienna was signed. Based on the terms of this Treaty, the freedom of religion was guaranteed for the first time in Hungary. The content of legislative articles, which provided the Protestants with freedom de jure, could be ensured de facto only at legislative meeting – the synod. Yurai Turzo a convinced Protestant, set a goal to actualize canonical life of Protestants and form an independent Protestant juridical institution. The Palatine institution allowed him to create favourable conditions for convocation of the first synod in Upper Hungary in Zhylina on 28 March 1610. The Synod was in session for three days, during which the participants of the Synod adopted the first laws of the Lutheran Church and elected their first superintendants (bishops). The authors of the first 16 laws of the Synod (provisions of the law, canons) and the superintendants' oath were representatives of the clergy, such as Eliash Lany, Alexander Socovinus, as well as representatives of the secular society Yaroslav Zmeshkal and Yurai Legotski. Palatine Yurai Turzo approved of the Synod laws and sent them to Bardeiov printing house to be published. The printed copies of the Synod law were sent out to ten zhupas of the Upper Hungary. It served as an organizational foundation and religious institutionalization of the Evangelical Church in Slovakia. The content of the Synod laws was firmly consolidated in the true faith and purity of the Lutherane doctrine.

Keywords: Reformation, church, faith, God, Lutheranism, Christianity, Catholicism, clergy, Zhylina Synod, superintendant.